

¡BOMBA!

El blasonar de linaje como hija de la izquierda, hace a derecha la cuerda y una gelatina cuaje

k'uintsil

Edición de fin de semana, del viernes 19 al domingo 21 de enero de 2024

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 9 · NÚMERO 2154 · www.lajornadamaya.mx

MUUCH,

JUNTÚUL CHAN BA'ALCHE' JACH
CHÉEN LETI' BEYO'

Le muucha' chan chichan. Chéen 3.5 sentimeetróos ku p'isik, ts'o'oke' le beyka'ajo' leti'e' muuktako'obo'. Ich káastelane' ku k'aaba'inta'al beey me'ex muuch, tumen yóok'ol u ni'e' yaan jump'éel sak t'óol óoli' beey u me'exe'. Walkila' ma' táakbesa'an ichil u tsoolts'iibil ba'alche'ob sajbe'entsil yanik u ch'éejelo'obi', ba'ale' a'ax beetik u k'imile', leti' u seen k'askúunta'al ja' yéetel tu'ux kaja'an.

Je'el bix u ya'abil anfibyoose', kéen tóop'ok muuche' yáax beey chan xnook'ole', ts'o'oke' kéen xuulchajake', kéen u kaxt u núup ti'al u yantal u mejenile', u xiibile' ku t'anik u xch'uupulil

ku suuktal u yantal ich mejen joolo'ob naats' tu'ux yaan ja'.

Kéen e'elnake', ku p'atik te'e chan joolo' t'i'al beyo' kéen k'áaxak ja'e', ku bulik le chan joolo' t'i'al ka k'uchuk tu'ux yaan ja' tu'ux ku tóop'olo'ob, tak kéen súutuko'ob muuchil. Ku yila'alo'ob agosto yéetel diciembre.

Suuk u yantal tu xamanil México, óol taak'al Texas, tak Colombia yéetel Venezuela; tu lu'umil Méxicoe' ku yila'al Sierra Madre Oriental, tu baantail Golfo, kex yaan xan ku yila'al tu baantail Pacífico'; kuxano'ob tuláakal tu'ux ti' u noojol-lak'inil México tak Centroamérica, ku xu'ulul u yila'al Colombia' yéetel jump'iit Venezuelai'.

ANA RAMÍREZ
OOCHEL SIMON PIERCE

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | P. 45 YÉETEL 46